

В І Д Г У К

офіційного опонента на дисертацію

Алтухова Олексія Анатолійовича

«Джерела з історії виникнення, становлення та розвитку

біржової справи України (друга пол. XIX – поч. XX ст.)»

**представлену на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук
за спеціальністю 07.00.06. – історіографія, джерелознавство та спеціальні
історичні дисципліни**

Питання економічного розвитку України другої половині XIX – початку XX ст. займають важливе місце у сучасній історичній науці. З огляду на період – XIX – початок XX ст. – сама собою виникає аналогія із сучасним періодом розвитку держави. Подібність двох епох, передусім у їх перехідному характері, неодноразово відзначалася у науковій літературі. Якщо Україна кінця XX ст. – початку XXI ст. уже більше 20 років намагається перейти від соціалізму до цивілізованої ринкової економіки, то Україна у складі Російської імперії на зламі століть здійснила перехід від кріпосницької напівфеодальної економіки до економіки індустріальної (капіталістичної). У рамках цього напрямку зберігає актуальність вивчення джерел історії українських фінансів, невід'ємною частиною, яких є історія біржової системи.

Актуальність представленої дисертації визначена як самим вибором теми, так і запропонованим дослідницьким інструментарієм. Значущість теми в першу чергу зумовлена тим, що істориками досі не ставилося завдання проведення комплексного дослідження джерельних матеріалів з історії розвитку біржової справи Наддніпрянської України у другій половині XIX – на початку XX ст.

Реалізоване дослідження Олексія Анатолійовича Алтухова є вагомою та цілісною науковою роботою. У Вступі чітко окреслено та обумовлено актуальність заявленої проблеми (с. 17-18). Мета, завдання, об'єкт, предмет,

хронологічні та географічні межі наукової роботи лаконічно сформульовані та обґрунтовані (с. 18-19). На схвалення заслуговують логічно окреслені та виважені наукова новизна, наукові положення, що виносяться на захист і методи дослідження (с. 20-21). Не викликає заперечень визначення автором наукової роботи практичного значення здобутих результатів (с. 21-22).

У першому розділі автор дисертаційного дослідження ґрунтовно аналізує історіографію заявленої проблеми, джерельну базу та методологічні засади дослідження. Позитивне враження справляє структура подачі та тематичне компонування історіографічного огляду у підрозділі 1.1. «Стан вивчення проблеми в українській та зарубіжній історіографії». Історіографічний потенціал схарактеризовано поділяючи його на три частини, праці із загального джерелознавства; джерелознавчі дослідження, у яких розглядаються проблеми пов'язані з соціально-економічною історією України; та наукові роботи вітчизняних та зарубіжних істориків, у яких розглядаються соціально-економічні процеси на Наддніпрянській Україні. Автор цілком слушно зауважує на не достатньо дослідженій українськими вченими-джерелознавцями історії українських бірж. Акцентує увагу на тому, що переважна більшість праць з досліджуваної тематики розглядалася побіжно у межах інших досліджень питань з соціально-економічної історії України. Отже, вивчення та аналіз стану наукової проблеми дав можливість автору прийти до висновку, що зазначена проблема не була предметом окремого і системного дослідження.

У підрозділі 1.2. автор розглядає можливості інформаційної репрезентації досліджуваних джерел. Дисертантом використано підхід формування цілісної картини досліджуваної проблеми завдяки комплексному використанню різних за своїм характером джерельних матеріалів. При цьому, нормативно-правові документи відображають організаційну структуру українських біржових установ; звітна документація розкриває внутрішні процеси біржового світу; наукові праці сучасників подій говорять про

загальні тенденції розвитку біржової справи; а нарративні матеріали та матеріали преси використано автором у якості критичних матеріалів.

Автор значно розширив джерельну базу дослідження, ввів уперше до наукового обігу ряд раніше неопублікованих документів, так, автором були залучені матеріали історії Київської біржі, представлені у фондах Центрального державного історичного архіву України (м. Київ). А саме, документи фонду «Канцелярія Київського, Подольського і Волинського генерал-губернаторства» (с. 47-49). Історію Одеської біржі у процесі дослідження було реконструйовано за допомогою матеріалів фонду О. Строганова, Відділу рідкісних видань Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. Мечникова (с. 50-51).

Варто зазначити, що методологічна основа дослідження викладена у підрозділі 1.3. «Методологічні засади дослідження» сформульована на належному теоретичному рівні, відповідає об'єкту, предмету, меті і завданням дослідження. Використаний комплекс методів і принципів дослідження повністю адекватний природі історичного явища, що аналізується. Методологічний інструментарій дослідження включає значний спектр методів, як-то загальнонаукові, загальноісторичні, спеціальні джерелознавчі, методи соціальних наук.

У підрозділі 1.4. автор схарактеризував джерела, використані під час написання дисертації. Врахувавши попередній досвід українських істориків-джерелознавців О.А. Алтухов, застосував власну схему і виділив чотири групи джерел: нормативно-правові документи вищих органів влади Російської імперії та провідних біржових установ; діловодна документація біржових комітетів; загальноросійські та місцеві періодичні видання; та джерела особового походження (с. 68).

У другому розділі дисертації проаналізовано нормативно-правову базу регулювання біржової справи Російської імперії. У підрозділі 2.1. дано вичерпну характеристику «Статуту торговому». Законодавчі документи розглядаються автором з позиції реконструкції біржової системи Російської

імперії та місця в ній українських організацій. Матеріал дослідження зорієнтовано на визначення ступеня залежності українських бірж від загальноросійських та місцевих органів влади, аналізу ефективності функціонування біржових комітетів та біржових громад.

Підрозділ 2.2. присвячено аналізу законодавчого порядку заснування провідних біржових установ України. О.А. Алтухов висвітлив значення у цьому процесі місцевої комерційної громади, центральних, губернських та місцевих органів влади. Розглянувши існуючі права та обов'язки українських біржових установ, організаційну структуру бірж та повноваження їхніх керівних органів автор приходить до висновку про достатньо високий рівень самостійності українських бірж при вирішенні внутрішніх питань, як організаційного, так і господарчого характеру.

Цілком виправданим був аналіз автором змісту Статутів відразу декількох бірж (Одеської, Київської та Харківської), адже це дозволило йому виявити існуючі відмінності (статус біржової громади, рівень контролю за діяльністю біржових комітетів). На думку, автора розбіжності пояснюються як господарчою специфікою регіонів України, так і динамікою їхнього комерційного життя.

Третій розділ містить характеристику діловодної документації біржових комітетів, до якої віднесено звітну документацію, доповідні записки, рапорти біржових комітетів. За допомогою аналізу звітної документації у підрозділі 3.1. Олексій Анатолійович розглянув динаміку діяльності українських фондових та товарних бірж, проаналізував головні показники бірж, як обсяги торгів на ринку, обсяги біржових контрактів. Автор слушно зауважив на динаміці торгово-економічних зв'язків українських бірж із зовнішнім ринком.

Досліджуючи діловодну документацію у підрозділі 3.2. серед інших документів автор виділяє рекомендації представників біржових комітетів – «Думки представників біржових комітетів» в яких викладалися пропозиції відносно необхідності проведення змін у сфері біржової торгівлі. На основі

матеріалів цієї групи автор розкриває стан біржової торгівлі в роки Першої світової війни. Звертає увагу і на певні інформаційні лакуни щодо роботи бірж які склалися за роки війни. О.А. Алтухов приходиться до висновку важливості діловодної документації біржових комітетів у якості зібрання інформації комерційного характеру, свого часу розрахованої перш за все на комерційні кола.

У четвертому розділі автор зупиняється на характеристиці інформаційної насиченості періодичних видань у якості джерел з історії української біржі. У підрозділі 4.1. подає аналіз факторів які впливали на висвітлення у пресі діяльності бірж. Відзначає коло найбільш інформативних загальноросійських газет. Їхню цінність автор розглядає крізь призму висвітлення тенденції розвитку українських бірж. Залучені матеріали дозволяють автору виокремити тематичне спрямування публікацій: матеріали щодо розвитку господарчих галузей регіонів, прогнозування врожаїв та ціноутворення, питання вантажоперевезень, аналіз стану світового ринку.

У наступному підрозділі 4.2. серед видань місцевої преси О.А. Алтухов досліджує газети «Київське слово», «Одеський вісник» і «Одеський листок», відзначаючи, висвітлення ними питань експортної торгівлі хлібом та цукром. Тобто товарів, торгівля якими була ключовою для більшості українських бірж. Автор послідовно після офіційної преси розглядає приватну. О.А. Алтухов наголошує на відмінності характеру публікацій приватних періодичних видань, яка полягала у друці на газетних шпальтах критичних статей. Таким чином, автору вдалося розглянути негативні сторони та недоліки біржової торгівлі. Серед тих висновків, які заслуговують на особливу увагу, твердження щодо необхідності розгляду зовнішніх факторів, які впливали на подачу матеріалів та їх характеристику, визначення ступеню взаємодії кожного періодичного видання з органами влади.

Останній блок джерел, які розглянув автор у п'ятому розділі стосується джерел особового походження. Звичайно їхня інформаційна насиченість,

носить певним чином суб'єктивний характер. Доволі часто вони відображають не реальний стан справ, а відображають особистий досвід їх творців. О.А. Алтухов прийшов до висновку, що викладені особисті враження письменників та науковців, дозволяють розглянути «закулісний бік» біржових установ, виявити їхні недоліки. На підставі вивчення цих джерел Олексій Анатолійович відзначив головні недоліки і прорахунки у діяльності бірж: надмірну забюрократизованість та залежність бірж від державних органів влади, деформацію окремих ринкових механізмів, відсутність необхідного біржового законодавства, низькі об'єми біржової торгівлі, надмірну спекулятивну активність при торгівлі акціями та цінними паперами, формальний характер існування більшості бірж України. Цікавим джерелом залученим до розгляду О.А. Алтуховим стала робота відомого письменника Шолома Алейхема «Менахем-Мендл».

У результаті проведеного дослідження О. А. Алтухов робить загальний висновок про необхідність саме комплексного підходу в питанні висвітлення інформаційного потенціалу джерел з історії виникнення, становлення та розвитку біржової справи України. Автором доведено, що кожна з сформованих та досліджених у дисертаційній роботі груп джерел має різний інформаційний потенціал та наповнення. Розглянуті матеріали висвітлюють різнобічні аспекти розвитку біржової справи в Україні у другій половині ХІХ на початку ХХ ст.

По темі дисертації О.А. Алтухов опублікував статті в яких дістали висвітлення основні аспекти теми дисертаційного дослідження – це вісім праць у вітчизняних та іноземних виданнях, п'ять з яких у фахових виданнях.

Положення і висновки сформульовані в дисертації О.А. Алтухова, є в цілому обґрунтованими та науково достовірними. Наголошуючи на наукових здобутках дисертанта, позитивних рисах праці, водночас вважаємо за необхідне висловити деякі зауваження та побажання:

- у підрозділі 1.1. дисертаційної роботи потребує розширення історіографічний огляд. Так, важливою для даного дослідження є

дисертаційна робота Шиханова Р.Б. «Біржі Південної України» (1999 р.). Підчас підготовки дисертації О.А. Алтуховим була використана стаття даного науковця, але все ж варто було залучити саме дисертаційне дослідження.

- у підрозділі 1.2. автор використовує класифікаційну схему за принципом походження і цільового призначення та виділяє шість груп джерел. Водночас у підрозділі 1.4. автор виділяє власну класифікаційну схему, яка складається з чотирьох груп джерел. Варто все ж було підчас дослідження обрати одну систему класифікації.

- у тексті підрозділу 2.2. підчас аналізу інформаційної насиченості біржових статутів варто було згадати затвердження Статутів усіх українських бірж, і не обмежуватися лише найбільшими чотирма (с. 76). Так, поза увагою залишилися статuti Сімферопольської, Єлисаветградської, Бердянської, Кременчуцької, Херсонської, Маріупольської, Полтавської бірж.

- серед праць висвітлених у джерелах особового походження роботу О. Невзорова «Російські біржі», на нашу думку, слід віднести до історіографічного доробку. Якщо перший том цієї праці ще можна віднести до джерел особового походження то наступні, як «Російські біржі. Випуск другий. Зведений статут російських бірж» чи «Російські біржі. Випуск третій. Зведена інструкція про порядок визначення та звільнення та про обов'язки біржових маклерів, гоф-маклерів, нотаріусів, корабельних маклерів, аукціоністів, диспашерів та експертів» містять аналіз нормативно-правової бази діяльності біржових установ, а не особисті враження О. Невзорова.

Натомість доповнити групу джерел особового походження можна було використавши спогади державних діячів Російської імперії С.Ю. Вітте («Воспоминания» 1960) чи П.Л. Барка («Воспоминания. Последнего министра финансов Российской императорского правительства» 1965-1967).

- з огляду на специфіку дослідження, його скерованості на економічну складову, варто було подати термінологічний словник, до якого ввести ряд понять, на зразок: біржовий комітет, біржова громада тощо.

На основі зазначено маємо всі підстави стверджувати, що дисертаційне дослідження О.А. Алтухова відзначається яскраво вираженою новизною, є завершеною самостійною науковою працею, яка виконана на високому рівні. У роботі вирішено коло взаємопов'язаних завдань, з огляду на які можна стверджувати про досягнення поставленої мети дослідження. Узгодження об'єкту з предметом дослідження, коректне використання автором методів пізнання стало підґрунтям отримання результатів, які містять наукову новизну та мають практичну цінність. Основні висновки та результати роботи є змістовними, логічно аргументованими і впливають із узагальнень, які містяться в розділах. Автореферат повністю відображає зміст дисертації. Список праць свідчить про сумлінну працю автора над темою впродовж декількох років.

Всі вище викладені міркування дозволяють твердити, що дисертація О.А. Алтухова «Джерела з історії виникнення, становлення та розвитку біржової справи України (друга пол. ХІХ – поч. ХХ ст.)», яка подана на здобуття ступеня кандидата історичних наук, відповідає всім сучасним вимогам МОН України викладеним у пп. 9, 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затверджених Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 (зі змінами внесеними згідно з постановою КМУ № 656 від 19.08.2015 р.), а здобувач Олексій Анатолійович Алтухов заслуговує на присудження ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.06 – історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни.

Офіційний опонент

кандидат історичних наук,

доцент кафедри історії України

ДВНЗ «УжНУ»

Н.М. Радченко

Підпис доцента Радченко Н.М. засвідчує

Вчений секретар ДВНЗ «УжНУ»

26.11.2018 р.

О.О.Мельник